

УДК 655.4(476)

У. І. Куліковіч, К. Т. Тарасевіч
Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт

ПРАБЛЕМЫ ПАПУЛЯРЫЗАЦЫІ, ПРАСОЎВАННЯ І СТАТЫСТЫЧНАГА ЎЛІКУ БЕЛАРУСКАМОЎНЫХ МАСТАЦКІХ ВЫДААННЯЎ

Артыкул прысвечаны асноўным тэндэнцыям у галіне папулярызацыі, прасоўвання і статыстычнага ўліку беларускамоўных мастацкіх выданняў. Устаноўлены наступныя адмоўныя трэнды: штогадовае скарачэнне колькасці выданняў мастацкай літаратуры, стабільна невысокі працэнт беларускамоўных кніг на айчынным рынку, зніжэнне чытацкай актыўнасці беларусаў. Акрэслены асноўныя прычыны існуючай сітуацыі: зацікаўленасць дзяржавы перш за ўсё ва ўдасканаленні сістэмы адукацыі і падрыхтоўцы кваліфікаваных кадраў, цяжкасці з распаўсюдам беларускамоўнай літаратуры праз кнігагандлёвыя сеткі, недахоп дзяржаўнай падтрымкі нацыянальнага кнігадруку, няздольнасць беларускай кнігі канкураваць з расійскімі выданнямі і некаторыя іншыя. Вызначаны магчымыя шляхі вырашэння гэтых праблем: правядзенне большай колькасці мерапрыемстваў, накіраваных на папулярызацыю чытання на роднай мове, удасканаленне сістэмы статыстычнага ўліку выданняў, што друкуюцца ў Беларусі, а таксама больш эфектыўнае выкарыстанне рэкламнай функцыі элементаў кнігі, закладзеных у саму прыроду выдання. Сярод іх аўтарамі вылучаны інфармацыйныя складнікі (элементы апарата выдання, тэкставыя блокі, вынесеныя на вокладку і асобныя старонкі кнігі); элементы мастацкага афармлення (ілюстрацыі на вокладцы і ўнутры выдання, партрэт аўтара, выдавецкая марка, шрыфтавыя кампазіцыі, выдзяленні і г. д.); паліграфічнае выкананне (пераплёт, вокладка, супервокладка, якасць паперы і друку, фармат, тыраж і інш.; дадатковыя ўкладкі: рэкламныя календары, закладкі, CD-дыск з аўдыяверсіяй і г. д.).

Ключавыя словы: мастацкая літаратура, беларускамоўная літаратура, рэклама кнігі, знешнія і ўнутраныя элементы кнігі, мастацтва кнігі.

U. I. Kulikovich, K. T. Tarasevich
Belarusian State Technological University

POPULARIZATION, PROMOTION AND STATISTICAL PROBLEMS OF BELARUSSIAN FICTION BOOKS

The article is devoted to the main trends in the field of publicity, promotion and statistical accounting of Belarusian art publications. Established the following negative trends: an annual reduction in the number of fiction titles, consistently low percentage of Belarusian-language books in the domestic market, reducing of Belarusian reader's activity. Outlined the main reasons for this situation: the state's interest above all in the improvement of education and training of qualified personnel, difficulties with the spread of Belarusian literature through book-selling network, the lack of state support to national publishing, the failure of the Belarusian books to compete with Russian publications, and others. The possible solutions to these problems: conducting more activities aimed at promoting reading in their native language, improving the statistical system editions, printed in Belarus, as well as more efficient use of the advertising function of the elements of the book, being in the very nature of the publication. Among them, the authors highlighted the information components (elements edition device, blocks of text rendered on the cover and some pages of the book); elements of decoration (illustration on the cover and inside the magazine, a portrait of the author, publishing brand, font composition, allocation, and so on.); printing performance (binding, cover, dust jacket, the quality of paper and printing, format, circulation, etc., additional tabs, promotional calendars, bookmarks, CD-ROM with audio versions, and so on.).

Key words: fiction, Belarusian-language books, book advertising, exterior and interior book elements, book art.

Уводзіны. Згодна з меркаваннем даследчыкаў, айчыннае кнігавыданне сёння знаходзіцца на этапе стабілізацыі пасля фінансаванага крызісу 2009 г., калі назіралася рэзкае падзенне тыражоў, у тым ліку перакладной літаратуры, а кніжны бізнес стаў маларэнтабельным [1, с. 57]. Сярод агульных тэндэнцый беларус-

кага кнігадруку 2016 г. — павелічэнне колькасці выдавецкіх структур, зніжэнне ўплыву выдаўцоў-манапалістаў, прасяданне паказчыкаў выпуску кніг па назвах, рост тыражу з тэндэнцыяй яго стабілізацыі да канца года, рост колькасці кніг у сегменце малатыражнай літаратуры [2]. Беларускамоўным выданням у статыс-

тычных звестках надаецца асабліва ўвага. Для маладой незалежнай краіны, мова і нацыянальная ідэя цягам некалькіх стагоддзяў не развіваліся актыўна, захаванне здабыткаў, адкрыццё новых гістарычных крыніц і артэфактаў, а таксама фарміраванне сучаснай айчыннай культурнай прасторы — асноўныя задачы. Вывучэнне спецыфікі развіцця беларускамоўнага кнігавыдання як асобнай галіны нацыянальнага друку дапаможа прааналізаваць сацыяльныя і філасофскія прыярытэты грамадства і вызначыць далейшыя накірункі развіцця ўсёй дзяржавы.

Мэта даследавання — устанавіць асноўныя тэндэнцыі развіцця корпусу беларускамоўнай мастацкай літаратуры ў агульнай сістэме нацыянальнага кнігавыдання.

Для дасягнення мэты вырашаліся дзве прыватныя задачы:

1. Аналіз актуальнага стану стварэння, распаўсюду і статыстычнага ўліку беларускамоўных кніг.

2. Вызначэнне асаблівасцяў выкарыстання рэкламнай функцыі знешніх і ўнутраных элементаў кнігі ў афармленні беларускамоўных мастацкіх выданняў.

Папулярызаванне і статыстычны ўлік беларускамоўных мастацкіх выданняў. На сённяшні дзень развіццё беларускамоўнай мастацкай літаратуры ў агульнай сістэме айчыннага кнігавыдання адбываецца ў няпростых умовах. Адна з тэндэнцый, найбольш уплывовых на беларускамоўны мастацкі друк, — зніжэнне выпуску літаратурна-мастацкіх твораў. Як адзначаюць даследчыкі, добра прадаецца толькі вучэбна-метадычная літаратура, з мастацкімі кнігамі — тэндэнцыя супярэчлівая [3]. Так, у 2011 г. літаратурна-мастацкія выданні склалі 16,9% ад агульнага тыражу і 11,3% ад агульнай колькасці назваў [4, с. 39]. Да 2015 г. колькасць найменняў знізілася на 42,1%, а тыражы — на 63,6% [5]. У 2016 г. колькасць назваў выдадзеных мастацкіх твораў знізілася на 9,7%, а тыражы паказчыкі ўпалі на 35% [6]. Сёння мастацкія творы займаюць толькі 6% агульнага выпуску выданняў [2]. У той жа час тыражы вучэбнай літаратуры з 2011 г. паступова павялічваліся і ў выніку дасягнулі 51% (84,8% усіх беларускамоўных кніг) [6].

Як бачым, удасканаленне сістэмы адукацыі і падрыхтоўка кваліфікаваных кадраў — прыярытэты дзяржаўныя задачы. Прычым найбольш запатрабаванымі сёння з'яўляюцца спецыялісты тэхнічнага профілю. Таму ў краіне праводзіцца палітыка, накіраваная на павелічэнне набору ў тэхнічныя ВУЗы (адпаведна, скарачаюцца наборы на гуманітарныя спецыяльнасці). Між тым якасная мастацкая літарату-

ра, асабліва на роднай мове, павышае агульную культуру чалавека, развівае эстэтычны густ і вучыць крытычнаму мысленню, таму яна не можа быць цалкам заменена падручнікам ці хрэстаматый па літаратуры.

Працэнт беларускамоўных выданняў на айчынным кніжным рынку застаецца стабільна невысокім. Як адзначыла А. Іванова, на працягу 2001–2010 гг. доля кніг на беларускай мове ў агульнай колькасці выданняў заставалася практычна аднолькавай — 8,5% [7, с. 9]. У 2011 г. паказчыкі зменшыліся на 1,2% па назвах і на 27,5% па тыражах [8, с. 51]. Мерапрыемствы, праведзеныя ў краіне ў 2012 г., станоўча паўплывалі на беларускамоўны друк: колькасць найменняў перыядычных выданняў павялічылася на 14,4%, тыражы — на 36,6% [9, с. 48]. У 2013 г. рост колькасці беларускіх назваў кніг працягнуўся (плюс 7,3%), аднак паказчык тыражоў знізіўся на 2,3%. Доля беларускамоўнай літаратуры ў агульнай колькасці рэспубліканскай кніжнай прадукцыі ў выніку склала ўсяго 10,1% [4, с. 39]. Сёння колькасць беларускамоўных выданняў нязначна павялічылася: 11,7% па назвах і 16,2% па тыражах. Гэта фактычна паўтарае вынікі 2015 г. [6].

Прычын падобнай з'явы некалькі:

1) цяжкасці з распаўсюдам беларускамоўнай літаратуры, асабліва прадукцыі недзяржаўных выдавецкіх арганізацый, праз кнігагандлёвыя сеткі (нягледзячы на актыўнае развіццё інтэрнэт-гандлю, які часткова вырашае гэтую праблему). Эксперты адзначаюць, што сістэмы распаўсюду няма як такой. Прадукцыя маленькіх выдавецтваў (большай часткі ўсіх суб'ектаў гаспадарання з ліцэнзіяй на выдавецкую дзейнасць) паступае ў буйныя дзяржаўныя сеткі (Белкніга, Белсаюздрук) у малых аб'ёмах, таму не фарміруе спецыяльнага асартыменту для прыцягнення ўвагі пакупніка. Праз некаторы час 60% асобнікаў вяртаюцца ў выдавецтва, прычым далёка не ў найлепшым выглядзе, бо ўмовы захоўвання і рэалізацыі прадукцыі ў кнігарнях часта не адпавядаюць належным [10, с. 21]. Асноўныя гандлёвыя кропкі знаходзяцца ў Мінску і абласных цэнтрах, але ў шматлікіх раённых цэнтрах паўнаважныя кнігарні адсутнічаюць, што не дае магчымасці ў поўным аб'ёме задавальняць патрэбы насельніцтва і распаўсюджаць нават сацыяльна значную літаратуру [11, с. 48–49];

2) зніжэнне цікавасці беларусаў да чытання на роднай мове (згодна з сацыялагічнымі апытаннямі 2011 і 2014 гг.). Асноўная прычына гэтага, на думку рэспандэнтаў, — недасканаласць ведання ўласнай мовы і адсутнасць камунікацыйна-прагматычных, практычных чынінаў

яе вывучэння [12]. 7,2% апытаных выказалі незадавальненне якасцю беларускамоўных твораў. Большасць удзельнікаў сацапытання не змаглі назваць імёны беларускіх пісьменнікаў, што сведчыць пра недастатковую прапаганду нашых кніг, асабліва твораў маладых аўтараў. Літаратуры на роднай мове аддаюць перавагу толькі 5% рэспандэнтаў [3];

3) недахоп дзяржаўнай падтрымкі. Ацэньваючы дзейнасць дзяржавы ў развіцці культуры чытання, траціна ўдзельнікаў сацапытання ў 2011 і 2014 гг. адзначыла, што дзяржава робіць недастаткова [3]. З меркаваннем грамадства згодныя выдаўцы і распаўсюднікі беларускамоўных выданняў: шмат выдавецкіх арганізацый недзяржаўнай формы ўласнасці, каб ажыццяўляць прафесійную дзейнасць, часам вымушаныя звяртацца па замежныя гранты [10, с. 12];

4) няздольнасць беларускай кнігі канкураваць з расійскімі выданнямі ў колькасным дачынненні і ў плане разнастайнасці тэматыкі. Аднак згодна з аналізам выпуску руска- і беларускамоўных выданняў за 2015 г., доля выданняў па-беларуску вырасла ў два разы, а сярэдні наклад беларускамоўнай кнігі перавысіў рускамоўны (3151 супраць 1945). Калі ў 2010 г. найменняў мастацкай літаратуры на рускай мове было ў 6,4 разы больш, чым на беларускай, то ў 2015 — усяго на 30%. У 2010 г. тыраж мастацкіх кніг на рускай мове быў у 86 (!) разоў больш, чым на беларускай. У 2015 — усяго на 27%. Але дадзеная сітуацыя вынікае не з росту колькасці беларускамоўных выданняў, а з падзення аб'ёмаў выпуску кніг на рускай мове [13]. Нягледзячы на рост попыту на кнігі беларускіх аўтараў [14], доля расійскіх выданняў застаецца высокай. Выставы новых кніг у Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі ў гэтым пераконваюць: 90–95% усіх кніг — гэта тое, што выдаецца ў Расіі [10, с. 25].

Усё больш яскрава вылучаецца тэндэнцыя зніжэння чытацкай актыўнасці. Найхутчэй працэс адбываецца ў моладзевым і падлеткавым асяроддзі (хоць сярод студэнцкай моладзі кніга не губляе сваёй актуальнасці) [15, с. 112]. Апытанне, праведзенае ў Беларусі ў 2012 г., выявіла: траціна насельніцтва ніколі не бярэ ў рукі кнігу [16]. Павялічваецца колькасць чытачоў, якія не збіраюцца захоўваць кнігі, — і гэта тэндэнцыя, характэрная для ўсёй постсавецкай прасторы. Так, у Расіі 40% чытачоў не набываюць кнігі для ўласных хатніх бібліятэк. Адначасова грамадская бібліятэка губляе сваю значнасць як сацыяльны інстытут [17]. Усё больш кніг трапляе на сметнік: мінчане толькі праз кантэйнеры “Белгіпс-ЭКО” выкідаюць 1,5 тысячы добрых кніг у месяц. Прычым сярод іх часам знаходзяцца ўнікальныя, рарытэтныя выданні: так, у

2016 г. у кантэйнерах для збору макулатуры былі знойдзены чатыры рэдкія кнігі, адна з іх была створана 250 гадоў таму [18]. Такім чынам, можна казаць пра падзенне сацыяльнага і культурнага прэстыжу чытання [15, с. 112].

Для папулярызацыі чытання і падтрымкі нацыянальнага кнігавыдання дзяржаўныя органы ўлады, прыватныя прадпрыемствы і проста неабавязковыя фундатары распрацоўваюць адпаведныя мерапрыемствы. Сярод іх такія праекты, як Калядны дабрачынны баль кнігі, “Лета з добрай кнігай”, “Жывая класіка” (арганізатар — Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь); народнае галасаванне “Кніга году”, фестываль “Вершы на асфальце”, прэмія Цёткі (Саюз беларускіх пісьменнікаў); сацыяльна-культурны праект MOVABOX (кампанія Velcom) ды інш. Новыя ініцыятывы развіцця беларускага кнігадруку даў праведзены ў 2012 г. Год кнігі. Ён павысіў статус кнігі, паспрыў культурнаму, палітычнаму, сацыяльнаму і эканамічнаму станаўленню нашай краіны, аказаў станоўчы ўплыў на выдавецкую, паліграфічную і кнігагандлёвую галіны, стварыў добрую магчымасць дзеля іх умацавання і развіцця [11, с. 46]. У 2016 г. прадстаўнікі айчынай выдавецкай галіны была выказана думка, што зацікаўленасць чытачоў у друкаванай кнізе вяртаецца [19]. Аднак даследчыкі ўпэўненыя, што ёсць яшчэ рэзервы, задумы, і яны чакаюць свайго практычнага ажыццяўлення [11, с. 46].

Напрыклад, неабходна павысіць якасць апрацоўкі статыстычных даных галоўнымі дзяржаўнымі арганізацыямі і айчыннымі СМІ. Вось толькі некаторыя разыходжанні ў інфармацыі, пададзенай беларускімі інтэрнэт-парталамі, з афіцыйнай статыстыкай:

— выдавецкая арганізацыя недзяржаўнай формы ўласнасці “Чатыры чвэрці”, згодна з паведамленнем Беларускага тэлеграфнага агенцтва (БелТА), на конкурсе “Мастацтва кнігі – 2013” была ўзнагароджана дыпламам першай ступені за тры выданні 2012 г.: “Іван Місько: скульптура”, “Оскар Марікс. 1890–1976” і “Мастакі Парыжскай школы з Беларусі” [20]. У афіцыйным статыстычным зборніку “Друк Беларусі”, дзе былі апублікаваны вынікі 2013 г., інфармацыя пра ўзнагароду адсутнічае [21, с. 72–73] (відаць, праз тое, што складальнікі зборніка палічылі немэтазгодным змяшчаць падрабязныя звесткі пра адно з галоўных для кніжнага свету Беларусі мерапрыемства і абмежаваліся толькі сціплым пералікам кніг-пераможцаў і выдавецтваў, якія атрымалі гран-пры конкурсу);

— у працэсе асвятлення конкурсу “Мастацтва кнігі – 2013” журналісты адзначылі, што дыплом першай ступені прысуджаны выдавецтву “Тэхналогія” за выпуск двухтомніка Уладзіміра Ліхадзе-

дава, Уладзіміра Пяфціева і Кірыла Сокала “1812: храналогія Айчыннай вайны на старых паштоўках і ў графіцы”, “1812: помнікі Айчыннай вайне на старых паштоўках” [20]. У зборніку “Друк Беларусі” такая інфармацыя адсутнічае, затое зафіксавана перамога кнігі “Страницы истории пожарной службы Беларуси” ў намінацыі “У лютэрку часу” [21, с. 73]. Аднак такой намінацыі ў пераліку пераможцаў конкурсу, паводле паведамлення БелТА, не было [20].

Некаторыя разыходжанні былі зафіксаваны ў інфармацыі, пададзенай адной дзяржаўнай статыстычнай арганізацыяй (Нацыянальнай кніжнай палатай Беларусі) у двох розных базах даных. У афіцыйным статыстычным зборніку “Друк Беларусі” з данымі 2012 г. адзначаецца, што ў прыватных выдавецтвах “Тэхналогія” і “Чатыры чвэрці” ў 2012 г. выпушчана адпаведна 11 і 68 новых адзінак кніжнай прадукцыі [22, с. 20–21]. Электронная база даных Нацыянальнай кніжнай палаты “1973–2014” утрымлівае інфармацыю пра 10 і 72 розныя выданні адпаведна. Да таго ж у табліцах гэтай базы некаторыя найменні кніг паўтараюцца [23].

Прычына, на нашу думку, палягае ў недасканалай сістэме фіксавання Нацыянальнай кніжнай палатай Беларусі абавязковых асобнікаў; недысцыплінаванасці некаторых выдаўцоў, якія падаюць у арганізацыю ведамасныя статыстычныя справаздачы з памылкамі; недахопе кваліфікаваных кадраў, якія маглі б палепшыць функцыянаванне электронных баз даных на сайце арганізацыі і правесці якасны статыстычны аналіз.

Такім чынам, на развіццё літаратурна-мастацкай галіны айчыннага кнігадруку ўплываюць наступныя трэнды:

1) зніжэнне аб’ёмаў выдання мастацкай літаратуры па найменнях і тыражах на фоне павелічэння колькасці паказчыкаў вучэбнага кнігавыдання;

2) стабільна невысокі працэнт беларускамоўных выданняў на айчынным рынку;

3) агульнае зніжэнне чытацкай актыўнасці.

У той жа час актуальная становіцца для беларускамоўнай мастацкай літаратуры тэндэнцыя — падзенне аб’ёмаў выпуску рускамоўных кніг, што дае магчымасць выданням на роднай мове запойніць вызваленую нішу. Нягледзячы на зніжэнне чытацкай актыўнасці, павысілася цікавасць да культурнага жыцця Беларусі ў цэлым і да айчыннай літаратуры ў прыватнасці. На думку даследчыкаў, гэтаму паспрыяла атрыманне ў 2015 г. С. Алексіевіч Нобелеўскай прэміі па літаратуры [24]. Таму далейшае развіццё нашага кнігадруку бачыцца ва ўзмацненні папулярызаванні выданняў кніг на роднай мове. Больш эфектыўна, на нашу думку, да гэтай

справы спрычыняюцца прыватныя ўстановы і аб’яднанні. Адна з прычын палягае ў самой спецыфіцы развіцця кнігадруку на постсавецкай прасторы. У сярэдзіне 1990-х гг. Прафесіяналы з былых савецкіх выдавецтваў перайшлі ў прыватныя арганізацыі. Шматлікія пазбаўленыя кадраў і прывычаныя да маруднай працы дзяржаўныя выдавецтвы не здолелі прывычацца да існуючых рыначных рэалій [15, с. 112]. У параўнанні з імі прыватныя выдавецкія арганізацыі больш увагі надаюць такім паняццям як “кан’юнктура рынка”, “трэнд”, “мэйнстрым” і, адпаведна, хутчэй рэагуюць на змены ў чытацкім асяроддзі [25]. Аднак адсутнасць належнага дзяржаўнага фінансавання абмяжоўвае магчымасць правядзення маркетынговых мерапрыемстваў і выносіць на першы план праблемы выкарыстання рэкламнай функцыі кніжнага афармлення, больш падрабязна раскрытыя ў наступным раздзеле.

Асаблівасці рэкламнага афармлення беларускамоўных мастацкіх кніг. На сучасным этапе (другое дзесяцігоддзе ХХІ ст.) пытанні прасоўвання беларускамоўных мастацкіх выданняў на айчынным кніжным рынку патрабуюць новага падыходу з улікам існуючых умоў. Вострая канкурэнцыя паміж буйнымі холдынгамі і малымі выдавецтвамі, абмежаванне фінансавых сродкаў на рэкламу выдавецкіх праектаў, ніжэйшы ў параўнанні з кнігамі на рускай мове чытацкі попыт на выданні беларускіх аўтараў прадвызначылі новую праблему: выкарыстанне рэкламнай функцыі знешніх і ўнутраных элементаў кнігі ў распрацоўцы афармлення выдання. Пад такімі элементамі структуры кнігі, якія сёння ўсё часцей носяць рэкламны характар, мы будзем разумець:

1) інфармацыйныя складнікі: элементы апарата выдання (звесткі на тытульным аркушы, прадмова ды інш.); тэкставыя блокі, вынесеныя на вокладку, і асобныя старонкі кнігі (імя аўтара і назва кнігі, найменне выдавецкай арганізацыі, анатацыя, цытаты з твора, выказванні аўтараў аб людзях аб кнізе, спіс кніг серыі, рэкламныя слоганы);

2) элементы мастацкага афармлення: ілюстрацыі на вокладцы і ўнутры выдання, партрэт аўтара, выдавецкая марка, шрыфтавыя кампазіцыі, выдзяленні і г. д.;

3) паліграфічнае выкананне: пераплёт, вокладка, супервокладка, якасць паперы і друку, фармат, тыраж ды інш.; дадатковыя ўкладкі: рэкламныя календары, закладкі, CD-дыск з аўдыяверсіямі і г. д.

Сучасныя беларускія выдаўцы па-рознаму падыходзяць да распрацоўкі афармлення кнігі. Адзін з найважнейшых фактараў — род літаратурнага твора.

Так, у кнігах *прозы і драматургіі* савецкага перыяду, а таксама апошніх гадоў ХХ ст. было папулярным выкарыстанне на вокладцы абстрактных выяў, звязаных са зместам твора (перавыданні твораў А. Макаёнка “Выбачайце, калі ласка” (1992), І. Навуменка “Смутах белых начэй” (1985), “Гасцініца над Прыпяццю” (1994); У. Караткевіча “Каласы пад сярпом тваім” (1998), “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні” (1998)).

Аднак у апошнія гады з’явілася новая тэндэнцыя, характэрная для ўсіх выданняў беларускага кнігадруку: імкненне да мінімалістычнага афармлення выдання, дзе перавага аддаецца сродкам тыпаграфікі (кніга А. Макаёнка “Зацюканы апостал” (2006), выданні серыі “Мая беларуская кніга” (2015), збор твораў І. Навуменкі (2015)).

Афармленне тэкставых блокаў не адрозніваецца самабытнасцю. У большасці выданняў выкарыстоўваюцца традыцыйныя шрыфтавыя і колерныя вылучэнні імені аўтара і назвы твора. Рэкламныя анатацыі і выказванні крытыкаў на вокладцы, якія маглі б дапамагчы чытачу загалда зразумець спецыфіку кнігі і яе месца ў айчынай літаратуры, сустракаюцца нячаста.

Станоўчай тэндэнцыяй унутранага афармлення выданняў прозы з’яўляецца ўключэнне ў структуру выдання шмуктытулаў, якія становяцца дадатковай прасторай для мастацкага асэнсавання змешчаных твораў і аблягаюць успрыманне вялікіх па аб’ёме тэкстаў (яскравы прыклад — выданні твораў І. Навуменкі 2000 і 2002 гг.; “Паміж небам і зямлёй: этнаастраномія” Ц. Авіліна (2015)).

Нягледзячы на апошнія праўкі ў ДАСТ 7.4–2009 “Выданні. Выхадныя звесткі”, згодна з якім анатацыі ў складзе макета каталожнай карткі з’яўляецца факультатыўным элементам, працягваецца яе актыўнае ўключэнне ў склад выдання. Аднак такія тэкставыя паведамленні захоўваюць чыста даведачную функцыю і часта не адпавядаюць патрабаванням да анатацыі як да інфармацыйнага жанру (адсутнічаюць звесткі пра чытацкі адрас, аўтара і перыяд напісання твора, дакладныя месца і час падзей). Мова іх сухая і безэмацыйная, для прываблівання пакупніка выкарыстоўваюцца толькі некаторыя клішэ з мэтай падкрэсліць унікальнасць выдання і талент аўтара (“такога яшчэ не было”, “адзін з найлепшых”, “па-майстэрску ўзнаўляе”), а таксама асобныя простыя сродкі вобразнасці: шэраг аднародных эпітэтаў, антытэзы. Так, анатацыі ў перавыданнях рамана У. Караткевіча “Каласы пад сярпом тваім” 1995–2002 гг. аднолькавыя і ўтрымліваюць наступную характарыстыку: “Кастусь Каліноўскі і трагічнае паўстанне 1863 года прыцягнулі ўвагу Караткевіча-празаіка. Пры ўсёй спрэчнасці аўтарскіх

трактовак і палажэнняў такой шырыні ахопу вызначанай гістарычнай эпохі яшчэ не было ў беларускай прозе”.

У апошнія гады ў афармленні беларускіх мастацкіх выданняў паступова вылучаецца новы від анатацый, адрозны ад вышэйакрэсленых. Яны звычайна змяшчаюцца на вокладцы і носяць выключна рэкламны характар. Такія паведамленні часта не ўтрымліваюць канкрэтных звестак пра выданне, аднак у той жа час прывабліваюць чытача вобразнай і эмацыйнальнай ацэнкай творчасці аўтара, запісанай з вуснаў вядомых крытыкаў і літаратуразнаўцаў, пэўна акрэсліваюць чытацкую аўдыторыю. Анатацыі на другой старонцы вокладкі больш характэрныя для выданняў у серыі (“Школьная бібліятэка”, “Я кнігу маю”), аднак сустракаюцца і ў манавыданнях. Так, для апісання перавыдання У. Караткевіча 2002 г. было абранае наступнае выказванне В. Быкава: “Творы Уладзіміра Караткевіча з захапленнем чытаюць розныя людзі, рознага веку і густаў, але, мне здаецца, большасць ягоных кніг знойдзе свой самы ўдзячны водгук у маладых сэрцах”. У выданні вершаў С. Панізьніка “Гасцінцы з пуцявін-гасцінцаў” 2016 г. анатацыю распаўсюджвала выдавецтва: “Сяргей Панізьнік — вядомы беларускі паэт. Нарадзіўся ў вёсцы Бабышкі Мёрскага раёна Віцебскай вобласці. Шмат піша для дзяцей і моладзі. Сярод кніг, што выйшлі з-пад ягонага пера, пяць — пра свет маленства і юнацтва. Аўтар мае шчаслівы дар дзіцячага светаўспрымання, таму добра ведае, што цікава маладому пакаленню”.

Сярод сродкаў паліграфічнага афармлення асноўнымі можна назваць якасную паперу і пераплётныя матэрыялы. Аднак для асобных выданняў, асабліва серыйных (напрыклад, у серыі “Школьная бібліятэка” (да другой паловы 2000-х гг.), “Мая беларуская кніга”), усё яшчэ характэрна выкарыстанне таннай, але няякаснай газетнай паперы, што можа адмоўна адбіцца на канчатковым рашэнні пакупніка, у святодасці якога кніга — прадмет калекцыянавання і добры падарунак.

Фармат для прэзінтальных твораў часцей за ўсё выбіраецца стандартны, хоць паступова папулярнасць набіраюць характэрныя для еўрапейскага кнігавыдання “покетбукі”. Часам можна ўбачыць цікавыя фактурныя рашэнні: цісненне фольгай (больш папулярнае ў савецкія часы і ў 90-я гг. мінулага стагоддзя) на тытульных элементах (выданні ў серыях “Мая беларуская кніга” і “Беларускі кнігазбор”), а таксама на карашку (перавыданне рамана У. Караткевіча “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні” 2000 г.).

Вялікая колькасць сучасных беларускіх кніг прозы, асабліва твораў нашых класі-

а таксама замежнай літаратуры на беларускай мове, бо, як зазначылі даследчыкі, лепш прадаецца па-беларуску тое, чаго няма па-руску [10, с. 38]. Варта ўзгадаць, што прапагандысцкая работа павінна весціся не толькі з боку СМІ, але і самімі літаратарамі, зацікаўленымі ў попыце на свае творы. Пакуль у справе папулярызацыі беларускамоўнай літаратуры і аўтары, і журналісты праяўляюць недастатковую актыўнасць (былі сціплыя намаганні газет “ЛіМ”, “Советская Белоруссия” ды вельмі рэдкія згадкі ў іншых СМІ, як, напрыклад, на Беларускім радыё) [11, с. 48]. Да таго ж часта журналісты і нават галоўныя дырэктары арганізацыі (напрыклад, Нацыянальная кніжная палата Беларусі) дапускаюць недакладнасці пры апрацоўцы статыстычных даных, што адмоўна ўплывае на прапаганду кнігі, бо блытаніна ў інфармацыі знішчае інтарэс сярод чытача да кнігавыдання як такога. Адзначалася таксама неабходнасць большай увагі да пытання распаўсюду кніжнай прадукцыі праз гандлёвыя сеткі Беларусі [11, с. 48]. Сярод мераў, якія можна прыняць для паляпшэння сітуацыі з айчынай літаратурай, на погляд удзельнікаў праведзенага ў 2014 г. сацапытання, — павялічыць колькасць заняткаў па мове і літаратуры ў школе [3], бо вельмі часта інтарэсу да беларускіх твораў не ўзнікае праз недасканаласць веданне мовы, на якой гэтыя творы напісаны.

У справе папулярызацыі беларускамоўнай літаратуры вялікую ролю набывае рэкламная функцыя элементаў выдання, закладзеная ў саму прыроду кнігі. Як вядома, менавіта якасць афармлення з’яўляецца адным з галоўных фактараў папулярнасці той ці іншай кнігі, твора і аўтара. Добра аформленае выданне, без карэктарска-рэдактарскіх недахопаў знойдзе свайго чытача нават сярод аўдыторыі, незацікаўленай у наведванні прэзентацый і чытанні навін літаратуры. Пры наяўнасці станоўчых тэндэнцый (мастацкае пераасэнсаванне прасторы шмуктытулаў, паступовы адыход ад савецкай дызайнерскай традыцыі ды інш.) на сённяшні дзень рэкламны патэнцыял кніжнага афармлення ўсё ж не выкарыстоўваецца выдаўцамі дастаткова поўна, што ставіць пошук альтэрнатыўных прыёмаў рэкламавання выданняў і дасканалую распрацоўку выдавецкіх стратэгий прасоўвання беларускамоўных мастацкіх кніг у шэраг найбольш значных.

Такім чынам, сучасны стан беларускамоўнай літаратуры ў агульнай сістэме айчыннага кнігадрукавання можна ахарактарызаваць як адносна стабільны [29, с. 257], аднак усё гэтак жа існуе неабходнасць комплекснага падыходу да развіцця кнігавыдавецкай сферы [30, с. 1]. Гэта значыць, усе адзначаныя намі тэндэнцыі павінны ўлічвацца пры распрацоўцы стратэгий развіцця кожнай нашай выдавецкай арганізацыі ў прыватнасці і беларускага кнігадруку ў цэлым.

Літаратура

1. Касько У. Беларуская кніга ў міжнародным інтэр’еры // Журналістыка – 2011: стан, праблемы, перспектывы: матэрыялы 13-й Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі, прысвечанай 90-годдзю БДУ, 8–9 снежня 2011 г. / Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт. Мінск 2011. Вып. 13. С. 56–59.
2. Печатный рынок Беларуси. Акценты года. URL: <https://www.slideshare.net/arppshow/ss-70489126?smtNoRedir=1> (дата обращения: 12.03.2017).
3. Культуру чытання беларусаў абмеркавалі ў Мінску // Саюз беларускіх пісьменнікаў. Мінск, 2014. URL: <http://lit-bel.org/by/news/5345.html> (дата звароту: 12.03.2017).
4. Справочно-аналитическая информация о деятельности отрасли СМИ и печати в 2013 г. / Министерство информации Республики Беларусь. Минск, 2014. 122 с.
5. Книгоиздание — 2015 // Национальная книжная палата Беларусі. Мінск, 2015. URL: natbook.org.by/assets/files/knigoizdanie-2015.pdf (дата обращения: 11.03.2017).
6. Весялуха М. За мінулы год у краіне зарэгістравана 9581 назва кніг // Звязда: электрон. версія газ. 2017. 28 студзеня. URL: <http://www.zviazda.by/be/news/20170127/1485532908-za-minuly-god-u-kraine-zaregistravana-9581-nazva-knig> (дата звароту: 11.03.2017).
7. Весялуха М. На мяжы дзесяцігоддзяў // Літаратура і мастацтва. 2012. 6 студзеня. С. 9.
8. Справочно-аналитическая информация о деятельности отрасли СМИ и печати в 2011 г. / Министерство информации Республики Беларусь. Минск, 2012. 145 с.
9. Справочно-аналитическая информация о деятельности отрасли СМИ и печати в 2012 г. / Министерство информации Республики Беларусь. Минск, 2013. 161 с.
10. Беларускія выдаўцы і распаўсюднікі аб перспектывах кніжнага рынку: серыя інтэрв’ю // ARCHE. 2012. № 4. С. 9–41.
11. Лапцёнак І. Год кнігі — дасягненні і праблемы // Беларуская думка. 2013. № 1. С. 46–49.
12. Куліковіч У. Матывацыя арфаграфічна граматычнага пісьма па-беларуску сярод школьнікаў і студэнтаў // Роднае слова. 2014. № 2. С. 52–55.

13. Жвалеўскі У. Доля выданняў па-беларуску вырасла ў два разы, сярэдні наклад белмоўнай кнігі перавысіў рускамоўны // Наша Ніва: электр. версія газ. 2016. 03 лютага. URL: <http://nn.by/?c=ar&i=164541> (дата звароту: 12.03.2017).
14. Спрос на книги белорусских авторов растет // Звязда: электр. версія газ. 2017. 24 января. URL: <http://zviazda.by/ru/news/20170124/1485272924-spros-na-knigi-belorusskih-avtorov-rastet> (дата обращения: 12.03.2017).
15. Зылевич Д. Современные издательские тенденции в области художественной литературы // Труды БГТУ. 2015. № 9. Издательское дело и полиграфия. С. 110–114.
16. Абрамович П. Книга — в мусор. Почему белорусы перестали читать // Белорусский журнал. 2015. 29 октября. URL: <http://journalby.com/news/knigi-v-musor-pochemu-belarusy-perestali-chitat-492> (дата обращения: 12.03.2017).
17. Павел Абрамовіч пра Год Кнігі // Саюз беларускіх пісьменнікаў. Мінск, 2012. URL: <http://lit-bel.org/by/news/3029.html> (дата звароту: 14.03.2017).
18. Солонович А. Угодившие в макулатуру старинные книги переданы в Алмаз знаний // Naviny.by. Белорусские новости. Минск, 2016. URL: <http://naviny.by/article/20160915/1473941283-ugodivshie-v-makulaturu-starinnye-knigi-peredany-v-almaz-znaniy> (дата обращения: 12.03.2017).
19. Ананич Л. Интерес читателей к печатной книге возвращается // Новости Беларуси — БЕЛТА. Минск, 2016. URL: <http://www.belta.by/opinions/view/interes-chitatelej-k-pechatnoj-knige-vozvrashaetsja-4636/> (дата обращения: 12.03.2017).
20. Пераможцы Нацыянальнага конкурсу “Мастацтва кнігі – 2013” названы ў Мінску // Новости Беларуси — БЕЛТА. URL: http://blr.belta.by/all_news/society/i_13685.html (дата звароту: 12.03.2017).
21. Друк Беларусі. Статыстычны зборнік / Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь, Нацыянальная кніжная палата Беларусі. Мінск: НКП Беларусі, 2014. 75 с.
22. Друк Беларусі. Статыстычны зборнік / Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь, Нацыянальная кніжная палата Беларусі. Мінск: НКП Беларусі, 2013. 75 с.
23. Государственная библиографическая информация On-line // Национальная книжная палата Беларусі. URL: <http://natbookcat.org.by/isgbi/welcome.do> (дата обращения: 14.03.2017).
24. Ігар Логвінаў: “Настаў час узмацніць гучанне беларускай літаратуры ў свеце” // Культура і крэатыўнасць: праграма ЕС і ўсходняга партнёрства. URL: <https://www.culturepartnership.eu/be/article/logvinov> (дата звароту: 14.03.2017).
25. Квяткоўскі С. Belaruskaja litaratura w adbitku vitryny dzjarzhawnaj knigarni // Белорусский журнал. 2016. 14 июня. URL: <http://journalby.com/news/belaruskaya-litaratura-u-adbitku-vitryny-dzyarzhavnay-knigarni-196> (дата звароту: 14.03.2017).
26. Передний Д. М. Реклама: место в оформлении книги // Исследовано в России: электр. версия науч. журн. 2005. С. 841–860. URL: <http://zhurnal.ape.relarn.ru/articles/2005/081.pdf> (дата обращения: 12.03.2017).
27. Короткевич Владимир. Дзікае паляванне караля Стаха // Издательство Попурри на OZ.by. URL: <http://oz.by/books/more10442037.html> (дата обращения: 12.03.2017).
28. Сузор’е беларускага памежжа: беларусы і народжаныя ў Беларусі і ў суседніх краінах. Энцыклапедычны даведнік. Завяршальны этап работы // Інстытут культуры Беларусі. URL: <http://inbelkult.by/by/activity/cooperation/projects> (дата звароту: 14.03.2017).
29. Ананіч Л. Сучасны стан беларускага кнігадрукавання // 480 год беларускага кнігадрукавання: матэрыялы Трэціх Скарынаўскіх чытанняў. Мінск, 1998. С. 256–259.
30. Сівец Т. “Радуюся кожнай новай кнізе!”: гаворка з першым намеснікам міністра інфармацыі нашай краіны Ліліяй Ананіч // Літаратура і мастацтва. 2014. 3 лютага. С. 1.

References

1. Kas’ko U. Belarussian book in an international interior. *Zhurnalistyka – 2011: stan, problemy, perspektyvy: materyaly 13-y Mizhnarodnay navukova-praktychnay kanferentsyi, prysvechanay 90-goddzyu Belaruskaga dzyarzhavnaga universiteta* [Journalism – 2011: the state, problems and prospects. Materials of 13th International scientific-practical conference dedicated to the 90th anniversary of the Belarusian State University]. Minsk, 2011, vol. 13, pp. 56–59 (In Belarussian).
2. *Pechatnyy rynek Belarusi. Aktsenty goda* [Belarussian printed market. Accents of the Year]. Available at: <https://www.slideshare.net/arppshow/ss-70489126?smtNoRedir=1> (accessed 12.03.2017).
3. *Kul’turu chytannya belarusau abmerkavali u Minsku* [The culture of reading was discussed in Minsk]. Available at: <http://lit-bel.org/by/news/5345.html> (accessed 12.03.2017).

4. Ministry of information of the Republic of Belarus. *Spravochno-analiticheskaya informatsiya o deyatel'nosti otrasli SMI i pechati v 2013 g.* [Reference and analytical information on media and press activities in 2013]. Minsk, 2014. 122 p.
5. *Knigoizdanie — 2015* [Book publishing — 2015]. Available at: natbook.org.by/assets/files/knigoizdanie-2015.pdf (accessed 11.03.2017).
6. Vesyalukha M. Over the past year, 9581 book titles has been registered in the country. *Zvyazda*, 2017, 28 January (In Belarusian). Available at: <http://www.zviazda.by/be/news/20170127/1485532908-zaminuly-god-u-kraine-zaregistravana-9581-nazva-knig> (accessed 11.03.2017).
7. Vesyalukha M. At the decades' borders. *Litaratura i mastatstva* [Literature and Art], 2012, 6 January, p. 9 (In Belarusian).
8. Ministry of information of the Republic of Belarus. *Spravochno-analiticheskaya informatsiya o deyatel'nosti otrasli SMI i pechati v 2011 g.* [Reference and analytical information on media and press activities in 2011]. Minsk, 2012. 145 p.
9. Ministry of information of the Republic of Belarus. *Spravochno-analiticheskaya informatsiya o deyatel'nosti otrasli SMI i pechati v 2012 g.* [Reference and analytical information on media and press activities in 2012]. Minsk, 2013. 161 p.
10. Belarusian publishers and booksellers talks about prospects of the book market: interview series. *ARCHE*, 2012, no. 4, pp. 9–41 (In Belarusian).
11. Laptsonak I. The Book Year — achievements and problems. *Belaruskaya dumka* [Belarusian thought], 2013, no. 1, pp. 46–49 (In Belarusian).
12. Kulikovich U. Motivation of the correct Belarusian letter spelling among schoolchildren and students. *Rodnae slova* [Native word], 2014, no. 2, pp. 52–55 (In Belarusian).
13. Zhvaleski U. The proportion of Belarusian-language publications has doubled, the average circulation of the Belarusian-language book exceeded the Russian-language ones. *Nasha Niva* [Our cornfield], 2016, 3 February (In Belarusian). Available at: <http://nn.by/?c=ar&i=164541> (accessed 12.03.2017).
14. The demand for Belarusian authors' books is growing. *Zvyazda*, 2017, 24 January (In Russian). Available at: <http://zviazda.by/ru/news/20170124/1485272924-spros-na-knigi-belorusskih-avtorov-rastet> (accessed 12.03.2017).
15. Zylevich D. Contemporary publishing trends in the field of fiction. *Trudy BGTU* [Proceeding of BSTU], 2015, no. 9: Printing and Publishing, pp. 110–114 (In Russian).
16. Abramovich P. *Kniga — v musor. Pochemu belorusy perestali chitat'* [Book in the trash. Why Belarusians stopped reading]. Available at: <http://journalby.com/news/belaruskaya-litaratura-u-adbitku-vitryny-dzyarzhawnay-knigarni-196> (accessed 12.03.2017).
17. *Pavel Abramovich pra God Knigi* [Pavel Abramovich talks about the Book Year]. Available at: <http://lit-bel.org/by/news/3029.html> (accessed 14.03.2017).
18. Solonovich A. *Ugodivshie v makulaturu starinnye knigi peredany v Almaz znaniy* [The old books crouched in the waste paper were transferred to the Knowledge Diamond]. Available at: <http://naviny.by/article/20160915/1473941283-ugodivshie-v-makulaturu-starinnye-knigi-peredany-v-almaz-znaniy> (accessed 12.03.2017).
19. Ananich L. *Interes chitateley k pechatnoj knige vozvrashchaetsya* [Readers' interest in a printed book returns]. Available at: <http://www.belta.by/opinions/view/interes-chitatelej-k-pechatnoj-knige-vozvrashchaetsya-4636/> (accessed 12.03.2017).
20. *Peramozhtsy Natsyyanal'naga konkursu "Mastatstva knigi – 2013" nazvany u Minsku* [The winners of National book art competition were named in Minsk]. Available at: http://blr.belta.by/all_news/society/i_13685.html (accessed 12.03.2017).
21. Ministry of information of the Republic of Belarus, National Book Chamber of Belarus. *Druk Belarusi. Statystychny zbornik* [Print of Belarus. Statistical Yearbook]. Minsk, NPK Belarusi Publ., 2014. 75 p.
22. Ministry of information of the Republic of Belarus, National Book Chamber of Belarus. *Druk Belarusi. Statystychny zbornik* [Print of Belarus. Statistical Yearbook]. Minsk, NPK Belarusi Publ., 2013. 75 p.
23. *Gosudarstvennaya bibliograficheskaya informatsiya On-line* [State online bibliographical information]. Available at: <http://natbookcat.org.by/isgbi/welcome.do> (accessed 14.03.2017).
24. Igar Logvinaw: *"Nastaw chas uzmacnic' guchanne belaruskaj litaratury w svece"* [Igor Logvinov: "It's time to enhance the sounding of Belarusian literature in the world"]. Available at: <https://www.culturepartnership.eu/be/article/logvinov> (accessed 14.03.2017).
25. Kvyatkouski S. *Belaruskaya litaratura u adbitku vitryny dzyarzhawnay knigarni*. Belarusian literature in reflection of the state bookshop storefront. Available at: <http://journalby.com/news/belaruskaya-litaratura-u-adbitku-vitryny-dzyarzhawnay-knigarni-196> (accessed 14.03.2017).

26. Peredniy D. M. Advertising: a place in the book design. *Issledovano v Rossii*, 2005, pp. 841–860 (In Russian). Available at: <http://zhurnal.ape.relarn.ru/articles/2005/081.pdf> (accessed 12.03.2017).

27. Karatkevich Uladzimir. *Dzikaе palyavanne karalya Stakha* [The Wild Hunt of King Stach]. Available at: <http://oz.by/books/more10442037.html> (accessed 12.03.2017).

28. *Suzor'e belaruskaga pamezhzha: belarusy i narodzhanyya u Belarusi i u susednikh krainakh*. *Entsyklapedychny davednik. Zavyarshal'ny etap raboty* [Constellation of Belarusian borderland: belarusians and those who was born in Belarus and in the neighbor countries]. Available at: <http://inbelkult.by/by/activity/cooperation/projects> (accessed 14.03.2017).

29. Ananich L. Modern state of Belarusian book publishing. *Materyyaly Tretsikh Skarynauskikh chytannyau "480 god belaruskaga knigadrukavannja"* [Materials the Third Scorina's readings "480 years of Belarusian book publishing"]. Minsk, 1998, pp. 256–259 (in Belarusian).

30. Sivets T. Rejoice at every new book. *Litaratura i mastatstva* [Literature and Art], 2014, 3 February, p. 1 (In Belarusian).

Інфармацыя аб аўтарax

Куліковіч Уладзімір Іванавіч — кандыдат філалагічных навук, дацэнт, загадчык кафедры рэдакцыйна-выдавецкіх тэхналогій. Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт (220006, г. Мінск, вул. Свядлова, 13а, Рэспубліка Беларусь). E-mail: kulikovich@belstu.by

Тарасевіч Ксенія Тарасаўна — магістрантка. Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт (220006, г. Мінск, вул. Свядлова, 13а, Рэспубліка Беларусь). E-mail: Tarasevich.Ksu@yandex.by

Information about the authors

Kulikovich Uladzimir Ivanavich — PhD (Philology), Associate Professor, Head of the Department of Editing and Publishing Technologies. Belarusian State Technological University (13a, Svyardlova str., 220006, Minsk, Republic of Belarus). E-mail: kulikovich@belstu.by

Tarasevich Kseniya Tarasovna — master's degree student. Belarusian State Technological University (13a, Svyardlova str., 220006, Minsk, Republic of Belarus). E-mail: Tarasevich.Ksu@yandex.by

Пасмыніў 15.08.2017